

Prve češke manjinske tiskovine na hrvatskom prostoru (1911.–1941.)

Vlatka Dugački

Leksikografski zavod Miroslav Krleža

SAŽETAK: *U radu se analiziraju češke manjinske novine, koje su na hrvatskom prostoru izlazile u prvoj polovini XX. stoljeća. Iz obilja informacija, koje su novine donosile, iznosi se glavna problematika istih pokušavajući odgovoriti na pitanje kakav je bio njihov učinak na društveno, kulturno, gospodarsko i političko organiziranje češke manjine u Hrvatskoj.*

Ključne riječi: *nacionalne manjine, Česi, novinstvo*

UVOD

Iako su novine prvorazredan izvor pri istraživanju društvene, kulturne, gospodarske i političke organizacije manjina, manjinsko, u ovom slučaju češko, novinstvo u dosadašnjoj hrvatskoj i inozemnoj historiografiji nije privlačilo veću istraživačku pozornost. Ta činjenica iznenađuje jer je manjinski tisak, uz arhivsku građu, neizostavan izvor pri istraživanju, ali i pri dobivanju cjelovite slike djelovanja češke manjine, koja je imala, kao što ima i danas, vrlo razvijenu izdavačku djelatnost. U skladu s tim primjerice Josip Horvat u *Povijesti novinstva Hrvatske* nije spomenuo ni jedan češki list,¹ dok su se Jan Auerhan, Franjo Vondraček, Zoran Janjetović i Slobodan Selinić u svojim radovima samo usputno osvrnuli na češki manjinski tisak.² Češkim se novinstvom nešto pomnije bavio Josef Matušek te mu je posvetio više publicističkih radova u kojima je donio kraći povijesni pregled razvoja čeških novina

¹ HORVAT 1962.

² AUERHAN 1930: 161–165; VONDRAČEK 2004: 165–168; JANJETOVIĆ 2005: 281; SELINIĆ 2010: 413–432. Selinić je među češke časopise međuratnog razdoblja uvrstio novine *Jednota*, za koje navodi da su izlazile u Beogradu, a među slovačke *Hlas ľudu* iz Bačkog Petrovca. Možemo pretpostaviti kako je riječ o omašci jer je doista u tom razdoblju izlazila *Národná jednota*, doduše u Bačkom Petrovcu za slovačku manjinu, a češki časopis *Jednota* počeo je izlaziti u Daruvaru 1946., dok je *Hlas ľudu* doista slovački manjinski tjednik iz Bačkog Petrovca, no prvi broj je izašao tek 1944. godine.

i časopisa u Hrvatskoj i osvrnuo se na sva izdanja do 1947. godine.³ Izdavanje čeških novina nakon 1946. bilo je obrađeno u daruvarskom časopisu *Přehled kulturních, literárních a školních otázek*,⁴ dok je Jaroslav Pánek opisao razvoj upravo tog časopisa od 1962., kada ga je uređivao već spomenuti J. Matušek pa sve do suvremenog doba, s obzirom na to da časopis i danas redovito godišnje uspješno izlazi. Kako je Matušku bio cilj završiti kulturno buđenje Čeha u Hrvatskoj, časopis je prerastao u svojevrsni slavistički zbornik usmjeren na hrvatsko-češke odnose, s naglaskom na književnost, jezikoslovlje, gospodarstvo i etnologiju.⁵ Alois Daněk podrobno je opisao razvoj dječjega lista *Dětský koutek* i popisao suradnike svih godišta,⁶ a o tom dječjem časopisu pisao je i Václav Doležal.⁷ Valja istaknuti kako je češkim manjinskim novinama u Hrvatskoj retke također posvetio Ljudevit Jonke u *Enciklopediji Jugoslavije*, obradivši uz njih i slovačke manjinske časopise pod zajedničkom natuknicom »čehoslovačka štampa kod Jugoslavena«.⁸

Iako bi nam biografije urednika manjinskih novina u danom razdoblju upotunile istraživanje, o njima, na žalost, većinom nema dostupnih biografskih podataka. Ni jedan, osim Otta Sobotke, nije obrađen u hrvatskim ili češkim enciklopedijskim i leksikonskim izdanjima.⁹ Njihove biografske podatke nije donio ni Matušek, a ni u *Bibliografskom katalogu* Leksikografskoga zavoda Miroslav Krleža nema ni jedne bibliografske jedinice koja bi upućivala na njihovu biografiju. Stoga smo se u istraživanju oslonili na češke manjinske tiskovine, koje se čuvaju u Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici u Zagrebu, ali i na građu pohranjenu u Hrvatskom državnom arhivu, Državnom arhivu u Bjelovaru i Državnom arhivu u Osijeku, pokušavajući na taj način dobiti »zaokruženu« sliku prostora koji je nastanjivala češka manjina u prvoj polovini XX. st., a posebice za Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca, odnosno od 1929. Kraljevine Jugoslavije.

U razmatranju čeških manjinskih novina na hrvatskom prostoru želimo upozoriti na probleme vezane uz uporabu pojedinih termina, kojih bi donošenje u izvornom obliku moglo otežavati praćenje sadržaja. Tako smo se za nazive čeških

³ MATUŠEK 1954–1955; ISTI 1966; ISTI 197; ISTI 1997; MATUŠEK, HANZL, ORCT 1968: 44–46

⁴ 50 let vydavateľské činnosti. Přehled vydání 1946.–1996.

⁵ PÁNEK 1997.

⁶ Prilog bi bio mnogo vredniji uz bibliografiju časopisa ili barem komentar o tome kako su vodeći pripadnici manjine pokušavali kod najmlađih pobuditi zanimanje za materinji jezik i time, ako već ne spriječiti, barem usporiti proces asimilacije. DANĚK 1996.

⁷ DOLEŽAL 1966.

⁸ JONKE 1956.

⁹ *Mali hrvatsko češki biografski leksikon*, 87.

društava koristili njihovim izvornim nazivima, ali s hrvatskim pridjevkom kako je danas uvriježeno (Češka beseda Zagreb, Čehoslovačka obec Osijek), dok smo nazive rubrika u češkim časopisima također donosili u izvorniku, a prigodom njihova prva spominjanja u zagradama smo navodili hrvatski prijevod. Valja također napomenuti kako se pri obradi novinstva češke manjine kao problem pojavio nedostatak trećega i četvrtoga godišta (1926.–1927.) lista *Daruvarčan* u zbirci periodičnih publikacija Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu.

Unatoč tome, postojeći su fondovi bili i više nego dovoljni da se prikažu glavne teme i problemi koji su prevladavali. Naime, cilj nam je upravo iz rubrika koje su novine objavljivale prikazati kako se uredništvo pokušavalo približiti češkoj manjini te u kojoj je mjeri zastupalo njezine stvarne interese, a koliko interese pojedinaca, kapitala ili možda čak vladajuće ideologije. Također želimo uvidjeti koji su bili stvarni interesi češke manjine za istraživanoga razdoblja ili barem kako ih je doživljavala uređivačka politika tadašnjih novina.

S obzirom na to da su jedne češke novine izlazile u Zagrebu, a druge u Daruvaru, radi lakšega smo razumijevanja u razmatranje češkoga manjinskog tiska uveli podjelu na zagrebačko i daruvarsko razdoblje. Ta podjela ne samo da je opravdana mjestom njihova izlaženja već i vremenom izlaženja, s obzirom na to da su u prvom razdoblju češke novine izlazile u Zagrebu, a njihove nasljednice u Daruvaru, od kojih neke još uvijek izlaze.

Češko manjinsko novinstvo

Nakon ovog pomalo historiografskog uvoda, vratimo se na početke i pogledajmo kada su se pripadnici češke manjine naseljavali na ove prostore, o kojim krajevima je točno riječ te o kojem broju pripadnika manjine govorimo, a posebice koje su to tiskovine izdavali. Kao što je općepoznato, jedan od najstarijih spomena hrvatsko-čeških odnosa jest legenda o braći Čehu, Lehu i Mehu,¹⁰ dok prvi hrvatsko-češki dodiri počinju još za Svete braće, Ćirila i Metoda, u IX. st.,¹¹ a pojedinačno doseljavanje pripadnika češke manjine s prvim zagrebačkim biskupom Duhom (Duch) u XI. st.¹² U znatno većoj mjeri pripadnici češke manjine dolaze tek od kraja XVIII. st. pa sve do 1920-ih godina. U najvećem su se broju naseljavali u savsko-dravskom

¹⁰ GAJ 1826: 10, 14–23; ORTNER 1899; ŠIŠIĆ 1925; TENŠEK 2005. Usp. i: KLAJIĆ 1908–09; ISTI 1889; Čeh, Leh i Meh.

¹¹ POPOVIĆ 1929; BURIAN 1930: 8–9; DOLANSKÝ 1964: 1–27.

¹² BUNTAK 1996: 36, 41, 45; DOBRONIĆ 1991: 5, 10, 137; KLAJIĆ 1982: 301, 306–307, 3127, 398, 487–488, 491, 517; ISTA 1989: 152; LIPOVAC: 2006; *Zagrebački biskupi i nadbiskupi*; MATUŠEK 1992.

međurječju s najvećom koncentracijom na daruvarskome području.¹³ Prema popisu stanovništva Hrvatske i Slavonije iz 1890. najveći broj Čeha naselio se na prostoru današnje Požeško-slavonske županije (11 782), Bjelovarsko-križevačke (9738), Virovitičko-podravske (2876), Zagrebačke (1642) i Srijemske županije (975), a najmanje na prostoru Modruško-riječke (174) i Ličko-krbavske županije (56).¹⁴ U međuratnom razdoblju, prema popisu stanovništva iz 1921. u Kraljevini SHS bilo je 46 777 Čeha, odnosno njih 32 424 u Hrvatskoj, Slavoniji i Međimurju, a 348 u Dalmaciji, a prema popisu iz 1931. u Kraljevini Jugoslaviji bilo je ukupno 110 662 »Čehoslovaka«, odnosno njih 35 372 u Savskoj banovini i 479 u Primorskoj banovini.¹⁵ Na osnovi iznesenoga možemo zaključiti kako su pripadnici manjine kontinuirano naseljavali iste prostore. Istodobno su se pripadnici češke manjine naseljavali u hrvatske gradove. Premda su se onamo naseljavali u nešto manjem broju, odigrali su važnu ulogu u razvoju znanstvenog i kulturnog života Hrvatske, a najviše ih je djelovalo u Zagrebu kao kulturnom središtu. Stoga ne čudi da je upravo Zagreb odigrao značajnu ulogu i pri izdavanju češkoga manjinskog tiska.¹⁶

U prvoj polovini XX. st. u Hrvatskoj je izlazilo šest čeških manjinskih novina. Prve češke manjinske novine na hrvatskome prostoru – *Český list* (1911.–1914.) bile su pokrenute u Zagrebu još za Austro-Ugarske Monarhije. Nakon Prvoga svjetskog rata i stvaranja Kraljevine SHS naslijedile su ih *Československé listy* (1919.–1921.), koje su se ponajprije zauzimale za političko etabliranje i stvaranje političke organizacije češke manjine. Potom su kraće vrijeme izlazile novine *Hlas* (1922.–1923.), a najdulje i s najviše uspjeha izlazile su daruvarske novine *Jugoslávští Čechoslováci* (1922.–1941.). U Daruvaru su također izlazile novine *Daruvarčan* (1924.–1935.) i *Dětský koutek*, pokrenut 1929. kao prilog novina *Jugoslávští Čechoslováci. Dětský koutek* od 1932. do danas izlazi kao samostalan dječji časopis. Fascinantno je kako putem šest manjinskih novina možemo pratiti razvojni put i potrebe češke manjine u četirima državnim tvorevinama: Austro-Ugarskoj Monarhiji, Državi Slovenaca, Hrvata i Srba, Kraljevini Srba, Hrvata i Slovenaca, odnosno od 1929. Kraljevini Jugoslaviji, te naposljetku Nezavisnoj Državi Hrvatskoj.

¹³ CZÖRING 1857, 63; AUERHAN 1921; ISTI 1930; PEPEONIK 1968.

¹⁴ Hrvatski državni arhiv (dalje HDA), fond 157, Pokrajinska uprava za Hrvatsku i Slavoniju, Predsjedništvo (1922), kut. 27; RIMAC 2007: 269–270.

¹⁵ HDA, fond 367, Republički zavod za statistiku SRH (RZZS SRH) (1857.–1948./1961.), Popis stanovništva 1921, kut. 47; HDA, fond 367, Republički zavod za statistiku SRH (RZZS SRH) (1857.–1948./1961.), Popis stanovništva 1931., kut. 53. Prema češkom kao materinjem jeziku prema popisu iz 1931. godine u bjelovarskom kotaru bilo je 1715 Čeha (1921. godine 1897), a u samom gradu Bjelovaru njih 632 (1921. godine 609), u daruvarskom kotaru njih 8426 (1921. godine 8378), Pakracu 2682 (1921. godine 2244), požeškom kotaru 2806 (1921. godine 2407), a u gradu Požezi njih 241 (1921. godine 270).

¹⁶ ESIH 1939; LIPOVAC, VONDRAČEK 2009; MATUŠEK 1994; ESIH 1938; ISTI: 1939; Česi među prvim nastavnicima na hrvatskom sveučilištu u Zagrebu; *Češi a Jihoslované v minulosti*, str. 527.

Zagrebačko razdoblje

Život Čeha je od dolaska na hrvatski prostor bio ponajprije usredotočen na borbu za preživljavanje. Iako je 1874. u Zagrebu bilo osnovano prvo češko društvo na hrvatskom prostoru – Češka beseda, više se radilo o djelovanju osvijestjenih pojedinaca nego o volji i snazi mnogobrojnih pripadnika češke manjine. Tek se nakon osnivanja čeških beseda u Daruvaru i Prekopakri 1907. počelo razmišljati kako povezati raštrkane doseljenike i dati im čvrstu organizaciju, koja bi im pomogla da se lakše održe u novoj domovini i pritom zadrže nacionalni identitet. Veliku su im pomoć na tom putu pružili češki industrijalci, koji su upravo u tom razdoblju počeli prodirati u taj dio Austro-Ugarske i druge slavenske zemlje jugoistočno od nje. Tako su 15. lipnja 1911. u Zagrebu pokrenute prve češke novine *Český list, jediný orgán Čechů na Balkáně, zvláště v Charvatsku, Slavonii, Bosně, Hercegovině a v Dalmaciji* (Češki list, jedini organ Čeha na Balkanu, posebice u Hrvatskoj, Slavoniji, Bosni, Hercegovini i Dalmaciji), koje su izlazile do 13. lipnja 1914. Pokretanje prvoga češkoga lista na ovim prostorima izazvalo je reakcije i zanimanje svih Čeha u južnoslavenskim zemljama te su bili upućeni pozdravi »s cijelog slavenskog juga«. ¹⁷ U jednome od takvih dopisa opisani su i tadašnji odnosi među pripadnicima češke manjine: »Česi ne daju znakovite života i ne okupljaju se, umjesto da si međusobno pomažu i daju primjer Jugoslavenima u njihovom preporodu. Tamo gdje ih je malo osnivaju društva, a šikaniraju ih, tamo gdje je češka inteligencija reprezentativna, nisu za međusobno druženje« te se iskazala nada kako će pokretanje novina »dati smjer životu ovdašnjih Čeha koji će dati ruku u vatru svemu o čemu slavenstvo ovisi«. U skladu s tim uredništvo je istaknulo kako će upravo *Český list* dati smjer životu ovdašnjih Čeha, koji će pak pružiti ruku »svemu o čemu slavenstvo ovisi, koliko je to moguće i kamo nam snage dosežu«. ¹⁸ Izdavač i odgovorni urednik novina bio je Dragutin Pavlu, a tiskane su u tiskari V. Novotnýja. Uredništvo se nalazilo u Jurjevskoj ulici 61, a od kolovoza 1911. u Primorskoj ulici 31. *Český list* bio je tjednik, koji je izlazio svake subote s nedjeljnim datumom, osim srpnja i kolovoza kad je izlazio kao dvotjednik. Pretplata je iznosila 10 kruna godišnje, dok je cijena pojedinačnog broja bila 20 helera. Brojevi su u prosjeku imali osam stranica, osim u ljetnim mjesecima kada su imali šest stranica. Članci su uglavnom bili nepotpisani te ih je pisalo uredništvo, osim u rubrici *Feuilleton* ili *Dopisy*, no i tada su bili potpisani pseudonimom ili šifrom, npr. zemljak iz Dežanova, Hrvat, čitatelj ili X. Osim uvodnoga članka, stalne su rubrike bile *Narodní hospodárství* (Narodno gospodarstvo), *Tydenní kronika* (Tjedna kronika), *Různé zpravy*

¹⁷ Pozdrave su uputili J. Brada iz Moravske, upravitelj kupališta u Ilidži Pojman, J. Křepelka veleposjednik iz Končanice, tvornica papira iz Mitrovce, a kružok bjelovarskih Čeha izrazio je nadu da će se putem lista »spojiti s raspršenom braćom u tuđini i pružiti ruku za narodni rad«. *Český list*, br. 1, 15. VI. 1911, str. 1.

¹⁸ BUKOVSKÝ 1911.

(Razne vijesti), *Dopisy* (Dopisi), *Zemědelství* (Zemljoradnja), *Tržní zpravy* (Tržišne vijesti), *Hadanky* (Zagonetke), *Listarna* (Podsjetnik) te oglasi. U drugom broju pojavila se rubrika *Feuilleton* (Feljton), a nakon nekoliko brojeva, s ciljem kulturnog uzdizanja doseljenika, rubrika *Umění, divadlo a literatura* (Umjetnost, kazalište i literatura).¹⁹ Rubrike sličnih naziva imale su poslije i ostale češke novine. Dok su uvodni članci uglavnom bili politički obojeni i isticali potrebu međusobne suradnje Čeha u novoj domovini, kao i s »braćom Slavenima«, rubrika *Narodní hospodářství* (poslije samo *Hospodářství*) pozivala je češke investitore i banke da ulažu u južnoslavenske zemlje, hvaleći pritom njihovo bogatstvo i potencijale u člancima pod naslovima »Na Balkan«, »Balkan – Eldorado doseljenicima«.²⁰ Pritom se pozivalo na slavensku gospodarsku uzajamnost i pozivalo na kupnju (isključivo) čeških i slavenskih proizvoda, čime se na tržištu pokušalo konkurirati austrijskim i mađarskim proizvodima, te oglašavalo proizvode primjerice Prve moravske tvornice noževa i čelične robe »Bratři Bůbelové« iz Vsetína,²¹ Tvornice porculana Adolfa Prouza iz Malé Svatoňovice²² ili Tvornice namještaja Josefa Mikvasa iz Mlade Boleslave.²³ List je također istaknuo potrebu osnivanja Saveza čeških zemljoradnika u jugoslavenskim zemljama s ciljem stvaranja zajedničkog tržišta za kupnju i prodaju gospodarskih proizvoda.²⁴ Rubrika *Tydenní kronika* donosila je kratke političke crtice, u početku isključivo iz Češke i Moravske, a potom i iz ostatka svijeta, dok je rubrika *Různé zpravy* bila usredotočena na političku i kulturnu situaciju u Hrvatskoj. Rubrika *Zemědelství* davala je naputke i savjete za unapređivanje poljoprivrede i života na selu općenito, dok je rubrika *Tržní zpravy* tjedno donosila najosnovnije tržišne cijene u Zagrebu. Na temelju toga možemo pretpostaviti da češka manjina, koja je uglavnom nastanjivala ruralne krajeve, još uvijek nije imala razvijeno ni jedno drugo središte svojeg okupljanja. Iako naizgled bezazlena naslova, rubrika *Hadanky* predstavljala je još jedan pokušaj kulturnog uzdizanja manjine. Naime, sretan odgonetač je u svakom broju dobivao knjigu na češkome jeziku na dar. *Listarna* je obavještavala o novim pretplatnicima i dužnicima. Za istraživanje organiziranja češke manjine u Hrvatskoj najzanimljivija je rubrika *Dopisy*, koja je osim vijesti iz čeških društava (o zabavama, koncertima, maškarama i sl.), svjedočila i o svakodnevnim problemima na koje su pripadnici manjine nailazili, poput komentara starosjedilaca u Pakracu kako su Česi »doklaćenici – krinkovani

¹⁹ *Český list*, br. 4, 16. VII. 1911, str. 4.

²⁰ Na Balkán, *Nový český list*, br. 11, 14. III. 1914, str. 1; Balkán – eldorádem vystěhovalců, *Nový český list*, br. 20, 23. V. 1914, str. 1.

²¹ *Český list*, br. 18, 19. XI. 1911, str. 5.

²² *Český list*, br. 18, 19. XI. 1911, str. 5.

²³ *Český list*, br. 19, 26. XI. 1911, str. 4.

²⁴ *Nový český list*, br. 24, 14. VI. 1913, str. 4.

uličnjaci, koji nisu donijeli iz Češke ni gaće na štapu, a koje smo mi našim novcem podigli« ili rado korištene »uzrečice«: »To je Pemac – neka ga vrag nosil!«²⁵

Neovisno o tome, uredništvo je bilo svjesno nužnosti kulturnog uzdizanja doseljenika te je već u prvom godištu uveden prilog *Nedělní listy, týdenní příloha pro zábavu a poučení* (Nedjeljni list, tjedni prilog za zabavu i obrazovanje), koji je donosio priloge iz svjetske književnosti, poput Eugènea Chavettea, Lava Nikolajeviča Tolstoja ili Antona Pavloviča Čehova. Uredništvo nije stalo na tome te je 1912. objavilo *Adresář Čechů v jugoslavských zemích* (Adresar Čeha u jugoslavenskim zemljama) s ciljem popisivanja pripadnika češke manjine, njihova upućivanja jednih na druge te podupiranja razvoja češkoga poduzetništva, čime se željelo doseljenicima olakšati život u novoj domovini.²⁶ U nakladi novina 1913. bio je objavljen *řihoslovan, národní kalendář Čechů žijících v Charvátsku, Slavonii, Dalmácii, Istrii, Krajini, Bosni, Hercegovini, v Srbsku a na Černě Horě* (Jugoslaven, narodni kalendar Čeha koji žive u Hrvatskoj, Slavoniji, Dalmaciji, Istri, Krajini, Bosni, Hercegovini, Srbiji i Crnoj Gori), s ciljem približavanja češke književnosti i jezika pripadnicima češke manjine.²⁷ Iako je *Český list* izlazio u gradskoj sredini, ciljanu skupinu pretplatnika tražio je među širim slojevima, pozivajući ih: »Agitirajte za naš list jer je on jedini češki organ, niknuo ondje gdje su Česi.«²⁸ Posebice je pokušao doprijeti do seoskoga stanovništva te raditi na njegovu buđenju i samosvijesti. U želji da list bude prava slika češkoga života ne samo u gradovima nego i na selu, molilo se čitatelje da šalju vijesti o događanjima na selu te da se ne srame ne znaju li ispravno pisati jer će ionako njihovi tekstovi biti ispravljani.²⁹ Poziv na suradnju ponovljen je i 1913. godine. Tom je prigodom seosko stanovništvo posebno pozvano na suradnju u rubrici *Dopisy*, koja je, prema riječima uredništva, trebala biti ogledalom cijelog manjinskog života u Hrvatskoj, jer »vijesti pisane teškom seljačkom žuljevitom rukom, mogu u poduzetničkom svijetu postići dalekosežni značaj. Često se neka vijest čini beznačajnom, a može imati veliku ulogu u životu objavi li se u novinama.«³⁰ Pokretanje manjinskih novina, koje su pokušale okupiti sve pripadnike jedne manjine i raditi na njihovu kulturnom i gospodarskom buđenju, i to ne samo u granicama Austro-Ugarske Monarhije nego i izvan nje, nije naišlo na odobravanje šire javnosti. U početku problem nisu predstavljali, kako bi bilo za očekivati, Nijemci ili Mađari, nego pripadnici ostalih južnoslavenskih naroda

²⁵ *Český list*, br. 4, 16. VII. 1911, str. 4; br. 4, 27. I. 1912, str. 3–4.

²⁶ Adresar se sastojao od abecednog popisa Čeha u Hrvatskoj, Slavoniji, Istri, Bosni, Hercegovini, južnoj Ugarskoj i »ostalim balkanskim zemljama« i popisa najvažnijih čeških trgovaca u istima.

²⁷ Sadržavao je pjesme Jaroslava Vrhlickog, priče Božene Němcove, putopise, šale i anegdote te katolički i pravoslavni kalendar.

²⁸ *Český list*, br. 23, 24. XII. 1911, str. 1.

²⁹ Pripisujte do našeho listu! *Český list*, br. 24, 31. XII. 1911, str. 3.

³⁰ Význam venkovských dopisů v novinách, *Nový český list*, br. 17, 26. IV. 1913, str. 1.

u krajevima gdje su živjeli Česi, koji su okupljanje češke manjine doživljavali kao svojevrsnu prijetnju. Stoga je u uvodniku istaknuto: »Ne želimo osvajati Hrvatsku i jugoslavenske zemlje od Hrvata i Srba, naprotiv, želimo podupirati našu braću protiv zajedničkog slavenskog neprijatelja. Radit ćemo s njima ruku pod ruku za uspjeh zajedničke stvari bez dvoličnosti, bez licemjerja, neiskrenosti, da nas Jugoslaveni zaista počnu smatrati braćom i da odnosi između nas, Hrvata i Srba postanu srdačni, čisti i pošteni.«³¹ Kao zadatak lista istaknuto je »solidarno djelovanje s rodbinskom braćom Hrvatima i Srbima na kulturnom, socijalnom i političkom polju«. Ujedno je uredništvo smatralo da su Hrvati i Srbi jedan narod, čiji je jedini zadatak »prkositi germanizaciji i mađarizaciji i domoći se svetlije budućnosti, stavimo li na stranu mizerne i ništave sporove o imenu i vjeri i u bratskoj ljubavi djelujemo na velikom dijelu našeg preporoda.«³²

Prilog 1. Český list

Hlavní sklad česko-budějovického akc. pivovaru v Záhřebě,
Dragutin Počaček
 dopisnicí vzbudil pozornost „lásky“ a hoary „osvěty“ v celém i hrobo. O jasně přisáhlé se vskloubil
 žánr a slavnostní ústup
Česko-budějovický restaurační, Paříž E. hrvatské studionice.
 hotel restaurační, Česká kuchařka upřímně i rozkošně pokrmy P. T. hony v každé době se nejlépe proslaví. — Dlouhý ústup
 hotel a omluva Chrástova.

U množství vijesti, crtica i dopisa, tri su teme bile konstantne – osnivanje društava i borba za manjinske škole, težnja gospodarskomu napretku te borba za politička prava doseljnika, a kroz njih se provlačilo podupiranje borbe Hrvata i Srba

³¹ Český list, br. 1, 15. VI. 1911, str. 1.
³² HRVAT 1911.

protiv mađarske i njemačke dominacije. Pretjerano agitiranje uredništva za češku i slavensku samosvijest kao i traženje političke ravnopravnosti nije odgovaralo vlastima, posebice nakon uvođenja komesarijata 3. travnja 1912.³³ Tako su 8. lipnja 1912. novine morale promijeniti ime u *Nový český list*. I zaista, do kraja izlaženja u listu više uopće nije bilo političkih komentara, nego se samo isticala potreba suradnje Hrvata i Čeha te učenja »jugoslavenskih« jezika. Uredništvo je i dalje isticalo kako je, neovisno o promjeni imena lista, osnovni zadatak kulturnog i gospodarskog povezivanja »zemljaka« ostao nepromijenjen, stoga je bilo planirano da se *Nový český list* bavi isključivo zabavom i poukom, dok je za gospodarska pitanja osmišljen podlistak *Balkanský Lloyd, časopis českoslovanského obchodu, průmyslu a zemědělství. Věstník společnosti Export v Záhřebě* (Balkanský Lloyd, časopis čehoslovačke trgovine, industrije i zemljoradnje. Vjesnik društva Export u Zagrebu).³⁴ Uredništvo je navelo da se list na osnovi potpore koju je stekao među narodom odlučio usredotočiti na najvažnije probleme, gospodarstvo i trgovinu, s ciljem obavještavanja čeških industrijalaca, trgovaca i zemljoradnika o aktualnim zbivanjima na Balkanu. Nadali su se da će prilog zainteresirati i »sve Jugoslavenne jer se našem izvozu otvara novo tržište, nova Amerika«. ³⁵ No jedan od razloga pokretanja gospodarskoga priloga bila je promjena imena lista, kojom je zajamčeno da se neće baviti politikom te je uredništvo moralo popuniti novonastalu sadržajnu prazninu. *Balkanský Lloyd* preuzeo je ulogu rubrike Narodno gospodarstvo te je na dvjema stranicama donosio popis novootvorenih poduzeća u južnoslavenskim zemljama, gospodarske odnose u susjednim zemljama, promjene u složenim poduzećima u Hrvatskoj, Bosni i Kranjskoj, natječaje i tržišne cijene u Zagrebu, Trstu, Karlovcu, Novom Sadu, Ljubljani, Brčkom te primjerice cijene sjemena, trupaca, vune, kože.³⁶ Iako je bilo planirano da preraste u samostalne novine, u svibnju 1913. promijenio je podnaslov u *Priloha k Novému českému listu*

³³ Predsjednik ugarske vlade Károly Khuen-Héderváry je, nakon sklapanja sporazuma između Stranke prava i Hrvatsko-srpske koalicije, u Hrvatsku uveo komesarijat, a komesarom je imenovan Slavko Cuvaj, za kojega je bio suspendiran ustav, ograničeno djelovanje oporbe i slobode tiska. Politika komesarijata naišla je u Hrvatskoj na otvoreno protivljenje i demonstracije oporbe, vrhunac kojih su bila dva pokušaja atentata na Cuvaja. U ljeto 1913. za komesara je bio postavljen Nikola Skerlec sa zadatkom da pripremi ustavno stanje te je 2. XII. 1913. ukinut komesarijat, a Skerlec je bio imenovan banom. ŠIDAK, GROSS, KARAMAN, ŠEPIĆ 1968: 284–290.

³⁴ Društvo je bilo otvoreno 1912. u Zagrebu kao poduzeće za češki izvoz. Český export do jihoslovanskyh zemí a na Balkán, *Nový český list*, br. 18, 4. V. 1912, str. 1–2.

³⁵ Našim čtenářům, *Nový český list*, br. 28, 21. XII. 1912, str. 1.

³⁶ Suradnici *Balkanskog Lloyd*a bili su Gustav Čížek, ravnatelj Obrtne banke u Zagrebu, Miloš Eckert, službenik Praške kreditne banke u Beogradu, Bohuslav Janáček, ravnatelj banke u Podgorici, Alois Malý, vrhovni knjigovoda štedionice u Banja Luci, Jaroslav Navrátil, ravnatelj Hrvatske eskomptne i mjenjačne banke u Zagrebu, Ant. P. Novak, ravnatelj Mlekarske zveze, A. S. Penčev, član bugarskog Sobraanja u Sofiji, dr. Eliáš Prica, odvjetnik u Zagrebu, Gustav Proche, član Trgovačke i obrtničke komore u Brčkom i profesor Vjekoslav Stefanini iz Splita. Našim čtenářům, *Nový český list*, br. 28, 21. XII. 1912, str. 1.

(Prilog Novome češkome listu). Kako češka manjina u Hrvatskoj, koja se još uvijek borila za preživljavanje, nije bila spremna za takve gospodarske izazove, ni *Balkan-ský Lloyd* kao samostalni prilog nije bio duga vijeka i već u rujnu 1913. pretvorio se u jednu od rubrika lista.

Novine *Český list* ugasile su se netom prije izbijanja Prvoga svjetskog rata. No završetkom Prvoga svjetskog rata, raspadom Austro-Ugarske Monarhije i stvaranjem novih državnih tvorevina – Čehoslovačke Republike i Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca (dalje Kraljevina SHS), vodstvo češke manjine našlo se pred novim izazovima. Česi u Hrvatskoj bili su odsječeni od matične domovine te se iznova javila potreba za okupljanjem češke manjine i njezinim društvenim, kulturnim, ali i političkim organiziranjem. Češko intelektualno vodstvo bilo je primorano smjernice koje je dao *Český list* prilagoditi novonastalim okolnostima, u čemu su veliku ulogu odigrale novine – *Československé listy* (Čehoslovačke novine). *Československé listy* preuzeli su ulogu poveznice između Kraljevine SHS i Čehoslovačke Republike želeći »stvoriti živi most između ta dva naroda« i raditi na njihovu zbližavanju, posebno na kulturnom i gospodarskom polju »jer uspjeh jedne države znači i uspjeh druge«. ³⁷ Pritom je posebno bilo naglašeno kako su Česi pod »austro-ugarskim bičem bili rušilački žitelji, dok će sada biti stvaralački«. ³⁸

Prilog 2. Československé listy

³⁷ *Československé listy*, br. 1, 10. VII. 1919, str. 1.

³⁸ REDAKCE: Našemu venkovu! *Československé listy*, br. 1, 10. VII. 1919, str. 2.

S obzirom na to da su novine *Československé listy* pokrenute osam mjeseci nakon osnivanja Kraljevine SHS, šest mjeseci nakon osnivanja Privremenoga narodnog predstavništva, koje je trebalo donijeti izborni red i pripremiti izbore za Ustavotvornu skupštinu, te ugašene dva mjeseca nakon donošenja Vidovdanskog ustava 28. lipnja 1921., taj je vremenski okvir odredio njihovu glavnu tematiku, ali i daljnju sudbinu izlaženja.³⁹ Novine su počele izlaziti u Zagrebu 10. srpnja 1919., a njihov je vlasnik, izdavač i odgovorni urednik bio Ferdinand Müller. Od prosinca 1919. urednik je bio Vojta Režný, od studenoga 1920. Aleksa Majer, a tiskane su u tiskari Ignáza Granitza u Zagrebu. Izlazile su do 13. kolovoza 1921., kada su ugašene zbog, kako je pojasnilo uredništvo, nedostatka financijskih sredstava, potpore službenog Praga i pomanjkanja entuzijazma.⁴⁰ Novine *Československé listy* bile su tjednik koji je izlazio četvrtkom, a brojevi su imali između četiri i osam stranica. Pretplata je iznosila 40 kruna godišnje za pretplatnike u Kraljevini SHS i Čehoslovačkoj Republici, dok je u ostalim državama bila 25% skuplja. Cijena pojedinačnog broja bila je 80 helera. Iako je većina članaka bila na češkome jeziku, planiralo se donositi članke i na »srpskohrvatskome« jeziku, a poneki je članak bio na slovačkome jeziku. Kao i u prethodnim češkim novinama, većina je članaka bila nepotpisana. Veće članke pisalo je uredništvo, odnosno Vojta Režný, ili su bili potpisani šifrom –ž–.⁴¹ Rubrike novog lista uvelike podsjećaju na *Český list*. Na naslovnici je najčešće bio birani politički članak i rubrika *Feuilleton*.⁴² Slijedile su rubrike *Království Srbů, Chorvatů a Slovinců* (Kraljevina Srba, Hrvata i Slovenaca) i *Československá republika* (Čehoslovačka Republika), koje su donosile kratke političke vijesti iz obiju država. Rubrike *Školská hlídka* (Školska rubrika) i *Rolnická hlídka* (Zemljoradnička rubrika)⁴³ bavile su se osnivanjem čeških škola te problemima s kojima su se susretali poljoprivrednici, dok se rubrika *Národní hospodář* (Narodni gospodar) bavila unapređivanjem gospodarskih i trgovačkih odnosa između Čehoslovačke i Kraljevine SHS. Rubrika *Iz kulturního života* (Iz kulturnog života) donosila je ocjene i prikaze recentnih hrvatskih i čeških književnih izdanja. Rubrika *Páte přes devaté* (Darmar) donosila je crtice iz svijeta, *Dopisy a zpravy spolkové* (Dopisi i društvene vijesti), slično kao i u novinama *Český list*, objavljivala je vijesti o radu i osnivanju čeških društava, a rubrika *Informace a sport* (Obavijesti i sport) donosila je sportske vijesti poput one o

³⁹ Osnovano dekretom regenta Aleksandra 6. siječnja 1919. godine.

⁴⁰ Uredništvo je smatralo kako bi im financijska pomoć bila pružena da su novine bile »jugoslavenki list pisan za interese čehoslovačkog izvoza, a ne češke manjine«. REŽNÝ 1921: 1.

⁴¹ Prema stilu pisanja i tematici, pretpostavljam da se pod tom šifrom krio Vojta Režný (1893.–1945.), dopisnik lista *Samostatnost* (1913.), učitelj u Zemaljskoj školi za gluhonijeme u Zagrebu (1918.–1919.), urednik novina *Československé listy* (1919.–1920.) i tajnik Čehoslovačkoga saveza. Na biografskim podacima zahvaljujemo voditelju arhiva Saveza Čeha Vjenceslavu Heroutu.

⁴² U rubrici *Feuilleton* bili su objavljivani književni radovi poput *Pripovijetki* Branka Nušića.

⁴³ Podsjeća na rubriku *Národní hospodářství* u novinama *Český list*.

osnivanju češkoga nogometnog kluba *Česká XI.* u Zagrebu. Osnivanjem Čehoslovačke napredne seljačke stranke u Daruvaru 10. listopada 1920., kao izraz želje vodstva češke manjine za ravnopravnim participiranjem u političkom životu nove državne tvorevine, pokrenuta je rubrika *Z československé pokrokové rolnické strany* (Iz Čehoslovačke napredne seljačke stranke). Donosila je stranačke vijesti, upute za glasovanje na sljedećim izborima za Ustavotvornu skupštinu 1920. te liste kandidata. Ubrzo nakon izbora za Ustavotvornu skupštinu, kako zbog neostvarivanja mandata tako i zbog pretjeranog obračunavanja uredništva s političkim protivnicima, ponajprije Stjepanom Radićem, pripadnici češke manjine izgubili su zanimanje za bilo kakav oblik političkog organiziranja te je list počeo drastično gubiti pretplatnike, oglašivače, a time i potrebna financijska sredstva. Upravo iz toga zaključujemo kako napadi na Radića nisu bili stajalište pripadnika manjine na terenu, već isključivo uredništva, koje je djelovalo iz gradske sredine. U tome je prednjačio Režný, koji je upravo u tom razdoblju podupirao politiku Demokratske stranke Svetozara Pribićevića te integralnog jugoslavenskog unitarizma. S obzirom na učestale napade na Radića, pretpostavljamo kako je češka manjina većinom glasala za Hrvatsku pučku seljačku stranku. Upravo im je ta hrvatska stranka bila bliža, pokazujući zanimanje za selo, gdje su većinom i živjeli pripadnici češke manjine, od manjinske stranke, koja je isključivo propagirala političke parole o jedinstvu svih (Jugo)Slavena, a glavni promicatelj kojega su bile novine smještene u gradskome središtu poput Zagreba. Gubitak pretplatnika doveo je do gašenja lista, a zbog pomanjkanja zanimanja manjine, ubrzo je prestala raditi i Čehoslovačka napredna seljačka stranka.

Pripadnici češke manjine nisu dugo bili lišeni manjinskih tiskovina. Ni godinu nakon gašenja novina *Československé listy*, jedan od njihovih bivših urednika Aleksa Majer pokrenuo je 14. travnja 1922. u Zagrebu *Hlas, týždeník československého ľudu v Juhoslavii* (Glas, tjednik čehoslovačkog naroda u Jugoslaviji), dok su mjesec dana prije u Daruvaru pokrenute novine *Jugoslávští Čechoslováci*. Zanimljivo je da su pripadnici češke manjine u Hrvatskoj kraće vrijeme imali dvoje manjinske novine – u gradskoj i seoskoj sredini. Uredništvo se nalazilo u Gajevoj ulici 55, potom u Palmotičevoj 35, dok je uprava bila smještena u Mesničkoj ulici 15. Tjednik *Hlas* izlazio je petkom. Pretplata je iznosila 25 dinara, dok je cijena pojedinačnog broja bila dva dinara. Svaki je broj imao u prosjeku šest stranica. Kao i u prethodnim češkim časopisima, većina je članaka bila nepotpisana. Kako je u radu *Hlasa* kraće vrijeme sudjelovao i Vojta Režný, uredništvo nije skrivalo da novine teže postati nasljednik *Československé listy*. U skladu s tim članci su osim na češkome jeziku, manjim dijelom bili i na slovačkome, a povremeno i na hrvatskome. Rubrike *Hlasa* također su bile na tragu rubrika u novinama njegova prethodnika. Tako se u *Hlasu* mogu naći rubrike *Menšimové věci* (Manjinske stvari), *Škola a učitel'* (Škola i učitelj), *Páté přes devaté* (Darmar), *Narodno hospodarstvo* (Narodno gospodarstvo), *Na troskách hřichu* (Na ruševinama grijeha), *Osvětová hlídka* (Prosvjetno pitanje), *Sokolstvo* (Sokolstvo), *Rol-*

nická hlídka (Seljačko pitanje), *Dopisy* (Dopisi), *Spolkový věstník* (Društveni vjesnik) i *Malý oznamovatel* (Mali oglasnik). Novost je bila rubrika *Naše ženy* (Naše žene), koja je pokušavala pridobiti češke i slovačke čitateljce objavljivanjem kulinarskih i modnih savjeta.

Prilog 3. Hlas

Kako je uredništvo *Hlasa* težilo nastaviti put koji su započeli *Československé listy*, već je u uvodniku bilo istaknuto kako je *Hlas* samo »*novo ruho*« onoga što su *Československé listy* bili čehoslovačkomu narodu, o kojem je »glas živ i prebiva među nama«. ⁴⁴ Nimalo poučeni stvarnim razlozima gašenja novina *Československé listy*, u uređivačkoj politici imali su potporu Otokara Beneša, generalnog konzula Čehoslovačke Republike u Ljubljani. Beneš je naglasio kako »Česi i Slovaci imaju svetu dužnost pokazati da naša vjera i odanost u oslobođenu Jugoslaviju koja je osnovana na temeljima čvrstima kao stijena. I vjerujem da će svaki pojedinačni Slovak i Čeh kao dosad, ali i novi časopis *Hlas*, biti glasnik te osvjedočene uzajamnosti čehoslovačkih Jugoslavena«. ⁴⁵ Iz toga je vidljivo da je *Hlas* nastavio propagirati politiku jugoslaven-skog unitarizma, kao i *Československé listy*, u čemu je imao potporu službene praške

⁴⁴ *Hlas*, br. 1, 14. IV. 1922, str. 1.

⁴⁵ BENEŠ 1922.

politike. Možda je to razlog zbog kojega se već u prvom broju oglasio predsjednik Čehoslovačke napredne seljačke stranke Josef Bervida, pozdravljajući osnivanje novog lista, no istodobno upozoravajući da se ne ponavljaju greške uredništva novina *Československé listy*, pozivajući se na uzrečicu *Strenge Rechnung macht Freunde* (Čist račun, duga ljubav).⁴⁶ Uza sva nastojanja list se nije uspio odmaknuti od agresivnih političkih istupa i napada na političke protivnike. Uz to mu je velika prijetnja bio novopokrenuti list *Jugoslávští Čechoslováci*, koji je izlazio među češkom manjinom u Daruvaru. Poseban udarac uredništvu predstavljala je čestitka Jana Auerhana, predsjednika Čehoslovačkog inozemnog zavoda, na pokretanju lista, u kojoj je uzgred napomenuo kako su i *Jugoslávští Čechoslováci* dobar list koji može mnogo učiniti za Čehe, a posebice proniknuti u krug češke manjine u koji dosad još ni jedan list nije uspio.⁴⁷ S obzirom na to da su *Jugoslávští Čechoslováci* u podnaslovu naveli da su »jedini češki list na slavenskom jugu«, *Hlas* je u rubrici oglasa pozivao čitatelje da podupru »jedini čehoslovački list u Jugoslaviji«. Netrpeljivost između dvaju čeških listova eskalirala je oko pitanja cijena izdavanja čeških knjiga, pri čemu je Jan Dittrich, urednik *Jugoslávští Čechoslováci*, prozvao *Hlas* »najskupljim listom u Jugoslaviji.«⁴⁸ Na to je uredništvo *Hlasa* poručilo Dittrichu: »Pospite se svojim pepelom [...] imate dosta posla i u Daruvaru [...] upozoravamo Vas da ne posrćete i ne padnete u propast.«⁴⁹

Kako smo već naveli, češka manjina nije imala razumijevanja za još jedne novine sklone politiziranju, što je ubrzo dovelo do njihova gašenja. Posljednji broj *Hlasa* izašao je 10. ožujka 1923. godine. Gašenjem *Hlasa* završilo je zagrebačko razdoblje češkoga novinstva u Hrvatskoj te su sve kasnije novine izlazile u središtu češke manjine, Daruvaru.

Daruvarsko razdoblje

Mjesec prije pokretanja zagrebačkoga lista *Hlas*, točnije 1. ožujka 1922., u Daruvaru je počeo izlaziti tjednik *Jugoslávští Čechoslováci*, *jediny český list na slov. jihu*. *Háji zájmy kulturní, hospodářské a obchodné-průmyslové* (Jugoslavenski Čehoslovaci, jedini češki list na slavenskom jugu. Štiti kulturne, gospodarske i trgovačko-industrijske interese). Za razliku od svojih prethodnika *Jugoslávští Čechoslováci* su, poučeni njihovim greškama i neuspjehom, zastupali stvarne interese manjine. Zahvaljujući

⁴⁶ BERVIDA 1922.

⁴⁷ Auerhan, barem u tom dopisu, nije smatrao da *Jugoslávští Čechoslováci* mogu zamijeniti *Československé listy* »vodene demokratskim i naprednim duhom«, jer se izdaju u manjem mjestu te će donositi samo regionalne informacije, a ne one koje su potrebne općem čitateljstvu. AUERHAN 1930; *Hlas*, br. 3, 28. IV. 1922, str. 1.

⁴⁸ *Jugoslávští Čechoslováci*, br. 17–18, XI. 1922, str. 84–85; VEJVODA 1922.

⁴⁹ Čtenárům, *Hlas*, br. 7, 12. XII. 1922, str. 2.

povoljnim političkim okolnostima, ali i već spomenutim bilateralnim sporazumima Kraljevine SHS i Čehoslovačke, dio manjinskih zahtjeva uspješno je ostvaren, što je dovelo do pretvaranja Daruvara u iskonsko središte češke manjine u Hrvatskoj.

Glavni urednik lista bio je Jaroslav Dittrich, a 1926. naslijedio ga je Otto Sobotka, koji je novine uređivao i tiskao u vlastitoj tiskari do 1941. godine. List je izlazio u Daruvaru, no prvih 14 brojeva tiskano je u Beču.⁵⁰ Godišnja pretplata iznosila je 12 dinara, dok je pojedinačni broj stajao jedan dinar. List je u početku bio polumjesečnik te je izlazio svakog 1. i 15. u mjesecu, a u drugome godištu postao je tjednik, koji je izlazio četvrtkom. Svaki je broj imao u prosjeku osam stranica te su u prvih pet godišta stranice bile paginirane prema godištima, a ne prema brojevima.⁵¹ *Jugoslávští Čechoslováci* imali su slične rubrike kao i njegovi prethodnici, samo ponešto izmijenjenih naziva. Rubrika *Co nového?* (Što je novo?) donosila je pregled najvažnijih događaja u Kraljevini SHS i svijetu, *Z došlé pošty* (Iz pridošle pošte) imala je ulogu kao rubrika *Dopisy* u prethodnim časopisima (potom je i promijenila ime u *Dopisy*), rubrika *Hospodárství* (Gospodarstvo), poslije *Domacnost, hospodárství* (Domaćinstvo, gospodarstvo), odnosno *Národní hospodárství* (Narodno gospodarstvo) donosila je savjete vezane za zemljoradnju i uzgoj stoke, *Veselý koutek* (Veseli kutak) šale i viceve, *Ženká hliadka* (Ženska rubrika) donosila je modne savjete, ponekad popraćene ilustracijama, recepte i savjete za uspješan brak i majčinstvo.⁵² Rubrika *Literatura* (Književnost) upućivala je na recentna češka izdanja. Uz to su postojale rubrike *Ružné* (Razno) i *Malé oznámení* (Mali oglasi), dok su kao novost pokrenute rubrike *Zdravotnictví* (Zdravstvo) i *Lidoznanství* (Narodoznanstvo), a u drugome godištu *Volná tribuna* (Slobodna tribina, poslije *Svobodná tribuna*) i *Pravní rádce* (Pravni savjeti). U kasnijim godištima pojavila se rubrika *Kulturní hliadka* (Kulturna rubrika) posvećena češkim društvima i kulturnim događanjima koja su se u njima odvijala.⁵³ Rubrika *Zdravstvo* pokušala je utjecati na zdravstvene, prehrambene i higijenske navike češke manjine, a za godišnju pretplatu dobivao se besplatan liječnički savjet. *Volná tribuna* objavljivala je pisma čitatelja, koja su se najčešće odnosila na vijesti iz čeških društava, dok je u rubrici *Pravní rádce* pravnik odgovarao na pitanja čitatelja, informirajući ih o pravnim odnosima u Kraljevini SHS, od imovinskih i ostavinskih do načina kako steći državljanstvo, a svaki pretplatnik dobivao je i jedan besplatan

⁵⁰ HDA, Predsjedništvo pokrajinske uprave, kut. 27. Prema izvještaju ravnatelja redarstva u Zagrebu Predsjedništvu pokrajinske uprave *Jugoslávští Čechoslováci* izlazili su u Daruvaru i u Virovitici. U izvještaju velikog župana županije virovitičke i grada Osijeka Predsjedništvu pokrajinske uprave navodi se kako iste novine izlaze u Daruvaru, a ne više u Virovitici, dok se u izvještaju velikog župana županije požeške donosi kako Česi u Daruvaru izdaju povremeni časopis *Jugoslávští Čechoslováci*.

⁵¹ Preporuka uredništva bila je da se svako godište sačuva i uveže u posebnu knjižicu.

⁵² Poput »budite oboje iste narodnosti i vjere« ili »budi skromna u svojim zahtjevima«, *Jugoslávští Čechoslováci*, br. 4, 25. I. 1923, str. 30.

⁵³ Usp. Državni arhiv Osijek (dalje DAO), Češka (Čehoslovačka) beseda u Osijeku, 1913–1941, 413, kut. I; DAO, Jugoslavensko-čehoslovačka liga Osijek, 1933–1939, 387, knj. I, kut. I.

pravni savjet godišnje. U kasnijim godištima list nije baš bio dosljedan kad je riječ o rubrikama te se rubrika *Vesely koutek* izmjenjivala s humorističnom rubrikom *Žihadlo* (Žalac), a rubrika za žene mogla se naći i pod nazivom *Žena a domacnost* (Žena i domaćinstvo) ili *Co ženy zajímá?* (Što zanima žene?). Za žene je u trinaestome godištu izlaženja pokrenuta mjesečna rubrika *Naše žena, měsíční příloha Jugo-čechoslovaků* (Naša žena, mjesečni prilog Jugo-čehoslovaka), poslije *Něco pro ženy* (Nešto za žene), koja je donosila priloge o ulogama i zadacima domaćica, kulinarske recepte, naputke o vođenju domaćinstva i održavanju higijene, te modne savjete (npr. kako uskladiti plavu boju s ostatkom garderobe). U trećem godištu pojavila se rubrika *České svatby* (Češke svadbe), koja je donosila vijesti o sklopljenim brakovima među pripadnicima manjine. U travnju 1924. izašao je prilog *Nědelní zábavná a poučná příloha* (Nedjeljni zabavni i poučni prilog), a u siječnju 1925. *Naše vítězství u boji proti alkoholismu, prostituci, sobectví a zločinnosti* (Naša pobjeda u borbi protiv alkoholizma, prostitucije, sebičnosti i zločina), što je oduševilo velik broj pripadnica manjine, jer je alkohol predstavljao velik problem među češkim doseljenicima.⁵⁴ Od studenoga 1926. je kao prilog izlazio *Věstník Matice školské při Čsl. svazu v Kral. S.H.S.* (Vjesnik Matice školske pri Čehoslovačkom savezu u Kraljevini SHS),⁵⁵ a od ožujka 1929. kao prilog izlazio je *Dětský koutek* (Dječji kutak), koji je uređivao Franta Burian.

Prilog 4. Dětský koutek

Poštariņa pláćena u gotovom.

DĚTSKÝ KOUTEK

Ročník III. Daruvar, 15. března 1931. Číslo 11

Česká škola Masarykova v Čupriji.

Česká škola v Čupriji (Srbinsko) byla založena již r. 1912 pro děti zaměstnanců zdejšího cukrovaru. Ve světové válce byla škola rakouskými vojáky zrušena. České knihy vyhozeny do hlita a spáleny. Po válce byla česká škola opět otevřena. V r. 1927 byla postavena krásná budova. Jméno škola, že máme svojí českou školu a že v mateřské řadě můžeme se vzdělat. Přáli bychom si, aby všechny české děti, jejich rodiče musili opustit vlast, mohly se ve své mateřštině učit lásku ke všemu lidstvu.

Marek Polišák,
žákyně české školy Masarykovy v Čupriji.

⁵⁴ Državni arhiv Bjelovar (dalje DAB), Češka osnovna škola »J. A. Komenský« Daruvar 1923–1927, Zapisnici školskog odbora. 359, kut. 56.

⁵⁵ Matica školska osnovana je 1926. u Daruvaru kao radno tijelo Čehoslovačkoga saveza.

Geslo lista bilo je: »Nitko nam ne može pomoći, ako si ne pomognemo sami«, a cijeli list bio je protkan izrekama na češkome, hrvatskome i esperantu.⁵⁶ S obzirom na to da su se Dittrich i Sobotka upoznali na esperantskome kongresu, uredništvo je smatralo da je uzrok svih nacionalnih sukoba razlika u jeziku te kako bi bilo dobro da svi uz materinji jezik znaju i esperanto. List je također u prvim godištim bio ispunjen izrekama: »Nije stalo do toga koliko znaš, nego što znaš, nije stalo do toga koliko imaš, nego što umiješ, nije stalo do toga što vjeruješ, nego što radiš i kako živiš.« ili »Rakija ubija – alkohol truje.« Od osmoga godišta povremeno se pojavljivala i rubrika *Pro domácnost* (Za domácninstvo), koja je donosila kulinarske recepte. Rubrika za kulturu mogla se naći i pod naslovom *Kultura, divadlo, umění* (Kultura, kazalište, umjetnost), dok je rubrika *Hádankářský koutek* (Kutak za zagonetke) donosila zagonetke i križaljke. Od desetoga godišta političke su vijesti bile podijeljene u tri rubrike: *Z Jugoslavie* (Iz Jugoslavije), *Z Československa* (Iz Čehoslovačke) i *Z celého světa* (Iz cijeloga svijeta). Ubrzo su bile preimenovane u rubrike *Domáci* (Domaće) i *Zahraníční* (Inozemne) vijesti, a od ožujka 1937. *Udalosti domáci* (Domaći događaji) i *Udalosti zahraníční* (Inozemni događaji). Od 1939. pojavljivale su se pod nazivom *Co týden dál* (Tjedni pregled), dok su se od travnja 1940. domaće vijesti objavljivale u rubrici *Z Chorvatské Banoviny* (Iz Banovine Hrvatske), koju je ubrzo zamijenila rubrika *Novinky z vlasti* (Vijesti iz zemlje). Kao novije rubrike uvedene su *Divadlo, film i literatura* (Kazalište, film i književnost) te kao posebna rubrika *Radio* (Radio), što svjedoči o prodoru novih medija među češku manjinu, ali i na selo. Upravo su se 1934. uz političke vijesti počele objavljivati i crno-bijele fotografije političara, među kojima su prednjačile fotografije kralja Aleksandra, prijestolonasljednika Petra, Eduarda Beneša, Tomáša Garrigua Masaryka, Adolfa Hitlera i dr. Fotografije, poput onih boksača Maxa Baera i Prime Garnera, objavljivale su se i uz rubriku *Vychova s sport* (Odgoj i sport), poslije *Sport*. Kao prilog rubrici *Naša žena* i *Kazalište, film i književnost*, također su se počele objavljivati fotografije poput one Charlia Chaplina. Razvojem fotografije, od 1935. novine su početkom svake godine donosile kalendar ključnih prošlogodišnjih događaja u slikama. Fotografijama su bili popraćeni i pojedini veći oglasi, ali i društveni život manjine, poput novoizgrađenog Narodnog doma u Hercegovcu. Od 1934. povremeno se pojavljivala rubrika *Zajímavosti* (Zanimljivosti), koja je donosila neobične vijesti iz cijeloga svijeta, te rubrika *Družstevnictví* (Zadruga), s vijestima iz zadruga. Postojala je i rubrika *Z našich osad* (Iz naših naselja) s crticama iz društvenog i kulturnog života manjine. Godine 1937. bile su uvedene rubrike *Čtenáři nam pišu* (Pisma čitatelja), *Až umru* (Obavijesti o smrti) te *Z našeho života* (Iz našega života). Ova posljednja ubrzo je obuhvatila sve vijesti vezane uz manjinski život, od obavijesti o smrti i vjenčanjima do vijesti iz beseda. Iste je godine uvedena rubrika *Školní hlídka* (Školska patrola). Rubrika *Zrcadlo doby* (Zrcalo vre-

⁵⁶ *Jugoslávští Čechoslováci*, br. 3–4, I. i 15. IV. 1922, str. 16–17.

istaknuto kako se političari neće pridavati značaj, s obzirom na to da u protekle dvije godine, »možda ipak ne toliko zla politika novina *Československé listy*«, nije dovela do otvaranja niti jedne češke škole. Za samostalno istupanje potreban je marljiv i skroman rad svih pripadnika manjine, od najstarijih do najmlađih, što i je njihov cilj, no za razliku od novina *Československé listy*, [ove novine] ne žele ga ostvariti političkim huškanjem već odgajanjem.⁵⁸ S obzirom da su *Jugoslávští Čechoslováci* naišli na odobravanje i u Kraljevini SHS i u Čehoslovačkoj Republici, istaknuto je da manjini u Kraljevini SHS nije mjesto u politici, već u kulturnom, narodno-gospodarskom i trgovačko-industrijskom polju, uz što se podrazumijeva zaštita građanskih i jezičnih prava »koje će štititi do posljednjeg daha.« List, prema riječima uredništva, nije imao namjeru upletati se u stranačke sporove, već su njegovi interesi bili općenarodni, sveslavenski i sokolski, posebice nakon što je 1925. postao službenim glasilom Čehoslovačkoga saveza za češku manjinu.⁵⁹ Stoga je njegov zadatak bio isključivo prosvjećivanje, u čemu se očekivala zajednička pomoć obrazovanog kadra iz Čehoslovačke Republike i predstavnika čeških seljaka iz Kraljevine SHS.⁶⁰ S ciljem privlačenja čitatelja uredništvo im se obraćalo riječima: »Naš list te neće vrbovati niti za jednu političku stranku...[...] gledat ćemo tvoje srce otvrdnulo teškom borbom za egzistenciju, tvoj slatki materinji jezik koji si često za komad kruha izbacivao kroz vrata, tvoju često alkoholom otupjelu svijest.«⁶¹ I zaista su uspjeli doprijeti do najširih slojeva. U rujnu 1922. list je imao više od 3000 pretplatnika,⁶² čitali su ga seljaci, obrtnici, trgovci, službenici, sve do ravnatelja banaka i svećenika, a čitatelje je imao čak i u Sjedinjenim Američkim Državama.⁶³ Kako su prema svemu navedenome novine *Jugoslávští Čechoslováci* posebnu pozornost posvetile pripadnicima češke manjine, većinom zemljoradnicima, njegovanju materinjeg jezika i društvenom okupljanju, čitatelji su ih prepoznali kao svojeg iskonskog predstavnika, te su novine uspješno izlazile do 24. IV. 1941. godine.⁶⁴

⁵⁸ J. D. 1922.

⁵⁹ Čehoslovački savez osnovan je 1921. kao krovna organizacija češke i slovačke manjine, a list je kao njegov organ od 1925. nosio podnaslov *orgán Československého Svazu v království S. H. S.* (organ Čehoslovačkoga saveza u Kraljevini SHS), a od listopada 1929. *orgán Československého Svazu v království Jihošlovanském* (organ Čehoslovačkoga saveza u Kraljevini Jugoslaviji). Od sredine 1934. izlazio je bez podnaslova, a 22. kolovoza 1940. promijenio je ime u *Naše noviny* (Naše novine) jer je osnutkom Banovine Hrvatske dotadašnji naziv postao neprikladan.

⁶⁰ J. D. 1922.

⁶¹ *Jugoslávští Čechoslováci*, br. 3–4, 1. i 15. IV. 1922, str. 17.

⁶² *Jugoslávští Čechoslováci*, br. 13–14, IX. 1922, str. 63.

⁶³ REDAKCE 1922.

⁶⁴ DAB, Češka obec Bjelovar, 1935–1940, Opći spisi, HBJ 195, A4. 2. 3. U drugoj polovini 1930-ih novine su imale problema s financiranjem, odnosno s neredovitim pretplatnicima. Uredništvo je 1937. uputilo poziv pretplatnicima da plate pretplatu koju duguju, navodeći kako je »papir u tvornici ove godi-

Već smo naveli kako je *Dětský koutek* (Dječji kutak) počeo izlaziti 1929. kao prilog novinama *Jugoslávští Čechoslováci* pod uredništvom učitelja Frante Buriana. Ne znamo kakvo je zanimanje izazvao među najmlađom populacijom, s obzirom na to da je u rujnu 1932. prerastao u samostalan dječji časopis. Izdavač je bio Otto Sobotka, a časopis je bio tiskan kao poseban otisak novina *Jugoslávští Čechoslováci*. Pretplata tog dvomjesečnika, koji je u Daruvaru izlazio svakog 1. i 15. u mjesecu, a u kasnijim godištimama kao mjesečnik, iznosila je šest dinara godišnje. *Dětský koutek* je i kao prilog imao posebnu numeraciju godišta i brojeva, a nakon što je počeo izlaziti kao samostalni časopis stranice su bile paginirane prema godištimama. Časopis je u početku imao u prosjeku četiri stranice po broju, a 1938. izlazio je na čak šest stranica. Sadržavao je pjesme, eseje i basne čeških i u manjem broju domaćih autora, poput Aloisa Jiráseka i Vladimira Nazora. Također je sadržavao tekstove o djetinjstvu, životu i radu kralja Aleksandra, Petra II. i Tomáša Garrigua Masaryka.⁶⁵ Objavljivao je i književne uratke učenika i dopise iz škola o učeničkim aktivnostima te je imao posebnu rubriku *Hadanky* (Zagonetke). Tekstovi su bili popraćeni fotografijama ili su fotografije bile samostalne, poput one Narodnoga doma u Hercegovcu ili neizostavnih fotografija kralja Aleksandra, prijestolonasljednika Petra i T. G. Masaryka. Sama po sebi obrada dječjeg časopisa možda ne bi bila toliko značajna da nije riječ o časopisu koji u neprekinutu slijedu (osim 1942.–1946.) izlazi gotovo osam desetljeća, njegujući pritom materinju riječ u najmlađih pripadnika manjine.

Osim što se spominje kao glavni urednik novina *Jugoslávští Čechoslováci*, Jan Dittrich bio je pokretač tjednika *Daruvarčan, vanstranačko, kulturno-gospodarsko glasilo za kotar Daruvar i okolicu*, koji je izlazio u Daruvaru od 5. travnja 1924. sve do 1935. godine. Iako je kao odgovorni urednik bio naveden Václav Satrapa, uređivačka politika i izdavanje bili su u rukama Jaroslava Dittricha. Nije do kraja rasvijetljeno zašto se Dittrich, koji je tada još uređivao daruvarske novine *Jugoslávští Čechoslováci*, pokrenuo novi list namijenjen istom krugu čitatelja, niti su *Jugoslávští Čechoslováci* ikada naznačili razlog promjene glavnog urednika. Kao jedini razlog nameće se njegov sukob s Čehoslovačkim savezom oko preseljenja sjedišta Saveza u Beograd 1924., čime bi interesi manjine izvan gradskih središta, ali i u Hrvatskoj, gdje ih je bilo najviše, ostali zapostavljeni. Vjerujemo kako je Dittrich upravo pokretanjem još jednih daruvarskih novina želio kontrirati svim gradskim središtima. Upravo to vidljivo je iz uvodnika u kojem se kao razlog pokretanja novina navodi da je Daruvar kao »mali Babilon« u kojem žive Česi, Hrvati, Mađari, Nijemci, Rusi, Srbi, Židovi i drugi, a prema vjeri baptisti, češka braća, evangelici, katolici, pravoslavci, slobodni mislioci, starokatolici, Židovi, a jednako je i u ostatku daruvarskoga kotara gdje, doduše,

ne četiri puta poskupio«, a ako nemaju financijskih mogućnosti, uredništvo će primiti protuvrijednost u naturi.

⁶⁵ F. B. 1934; BURIAN 1937; ELIAŠ 1937.

ponajviše ima Čeha. Sama koncepcija novoga Dittrichova lista bila je vrlo neujednačena. Činilo se kao da uredništvo nije bilo načistu s ciljevima lista, odnosno komu je točno on namijenjen kao i na kojem bi jeziku trebao izlaziti. Povremeno se stjecao dojam kao da je riječ o više različitih novina. *Daruvarčan* je bio tjednik, koji je izlazio svake subote na četiri stranice. Godišnja pretplata iznosila je 40 dinara, cijena pojedinačnog broja bila je jedan dinar, a u početku je izlazio na hrvatskome jeziku. Iako su se u rubrici *Slobodna tribina* prihvaćali tekstovi na hrvatskom i češkome jeziku, pa čak i na esperantu.⁶⁶ Rubrika *Daruvarska statistika* donosila je pregled rođenih, umrlih i vjenčanih u daruvarskome kotaru prema vjeroispovijesti, ali i brojčane podatke o domaćim životinjama izloženima na daruvarskome sajmu u tekućem mjesecu. Uz neizostavnu rubriku oglasa, koja se vodila pod nazivom *Gdje ću što u Daruvaru i okolici kupiti?*, u listu se mogao naći i raspored vlakova Pakrac–Virovitica, a bilo je najavljeno i uvođenje neutralnoga političkog pregleda i romana u nastavcima. U drugom broju uredništvo je priznalo da prvi broj nije zadovoljio ni njihova očekivanja, ni očekivanja čitatelja.⁶⁷ Stoga je uvedena rubrika *Naš društveni život*, koja je donosila vijesti poput one o sastanku prijatelja esperanta u Daruvaru, i rubrika *Iz grada i kotara*, sa sličnim vijestima samo sa šireg područja. Kao humoristični priloz i u svakom su petom broju najavljeni *Šilo* i *Dekret*. Uskoro su se ti humoristični priloz i javili pod nazivom *Šala i razbibriga*. List je ujedno donosio raspored obreda u rimokatoličkoj, pravoslavnoj i starokatoličkoj crkvi u Daruvaru, ali i tečaj zagrebačke burze. U drugome godištu list je promijenio podnaslov u *Oglasnik daruvarskog, pakračkog, garešničkog i grubišnopoljskog kotara*. Izlazio je jedanput do dvaput mjesečno, bez navođenja datuma izlaženja, a sadržajno se svodio isključivo na oglase. Iako je u budućnosti najavio i objavljivanje članaka, stajalište uredništva bilo je da »u listu, koji donosi vijesti, čitaju se oglasi samo slučajno, dočim čitaocima Daruvarčana ne preostaje drugo, nego čitanje oglasa.«⁶⁸ U petom godištu list je počeo izlaziti kao *Měsíčník pro realitní, usídlováci, podnikatelské, egzistenčnima seznamovací zájmi Čechoslováků v Jugoslavii* (Mjesečnik za realne, doseljeničke, poduzetničke, egzistencijalne interese Čehoslovaka u Jugoslaviji). Iako pomalo konfuzne koncepcije, ne može se zanemariti značaj lista koji je, sudeći prema pismima zahvale Dittrichu, na sebe preuzeo ulogu posrednika pri kupnji imanja i preseljenju u Kraljevinu SHS.⁶⁹

⁶⁶ Pjesma, *Daruvarčan*, br. 1, 5. IV. 1924, str. 1–2.

⁶⁷ *Daruvarčan*, br. 2, 12. IV. 1924, str. 1.

⁶⁸ *Daruvarčan*, br. 1, 1925, 1.

⁶⁹ Dittrich se oglašavao parolom: »Svaki zemljak koji se želi preseliti u Jugoslaviju neka se s povjerenjem obrati gospodinu Dittrichu«, *Daruvarčan*, II–III. 1928, 41.

politički položaj češke manjine pa je upozoravao na političku nepravdu i na potrebu obrazovanja manjine te se zauzimao za osnivanje škola. Iz prosvjetiteljskih razloga uredništvo je posebno pozivalo pripadnike češke manjine iz ruralnih krajeva na suradnju u rubrici *Dopisy*, želeći putem nje dobiti cjelovitu sliku manjinskoga života u Hrvatskoj, a istodobno potaknuti pripadnike manjine na edukaciju i njegovanje materinjeg jezika. Iako nam nisu poznati razlozi gašenja novina *Český list*, možemo pretpostaviti da su bile preambiciozne za tadašnje hrvatske, ali i manjinske, prilike. Novine su uistinu imale izvrstan odaziv među Česima u svim južnoslavenskim zemljama, ali s druge strane, nije ni bilo drugih čeških novina. Treba uzeti u obzir da je češka, ponajprije zemljoradnička, manjina u doba prije Prvoga svjetskoga rata bila u prvom redu zaokupljena egzistencijalnim problemima te da joj osnivanje novčarskih zavoda i nije bilo među prioritetima. O tome svjedoči i činjenica da gospodarski prilog *Balkanský Lloyd* nije uspio zaživjeti kao samostalne novine. Češka manjina u Hrvatskoj, kao i hrvatska javnost, bila je spremnija za novine koje će se baviti isključivo užom manjinskom problematikom, a nikako za one koje su pokušavale stvoriti zajedničko češko tržište, te uz to tražile političku ravnopravnost manjine, a da ne spominjemo otpor mađarizaciji i germanizaciji, koji se kroz novine provlačio sve do uvođenja komesarijata. Iako bi se novine najvjerojatnije ugasile nakon izbijanja Prvoga svjetskoga rata, tematika kojom su se bavile samo je ubrzala njihovo gašenje.

Najveće iznenađenje među češkim tiskovinama u istraživanome razdoblju bile su novine *Československé listy*. Nakon iščitavanja novina *Český list*, bilo je za očekivati da će i ostale češke novine slijediti sličnu, možda malo skromniju i manjinskim potrebama prilagođeniju uređivačku politiku, donoseći savjete za zemljoradnike, vijesti iz društava i boreći se za osnovna manjinska politička prava. Dok se *Český list* ponajprije zauzimao za okupljanje manjine unutar čeških društava i njihov gospodarski razvoj, *Československé listy* su mnogo konkretnije djelovali. Osim što su se konkretnije zauzimale za pitanja obrazovanja, objavljujući početnicu češkoga jezika, te nam novine otkrivaju i spremnost vodstva češke manjine za participiranje u političkom životu Kraljevine SHS, što svjedoči o napretku i osviještenosti češke manjine u Hrvatskoj i njezinim novim potrebama. S druge strane, upravo kroz njih iščitavamo raskorak između želja intelektualnog vodstva, koje je djelovalo iz gradske sredine – Zagreba, i stvarnih interesa češke manjine, koji nisu bili vezani uz politiku koju je provodilo uredništvo, koliko uz pokušaj rješavanja osnovnih egzistencijalnih pitanja. Iako su se novine bavile pitanjima iznimno značajnima za češku manjinu, među ostalim društvenim i kulturnim organiziranjem Čeha u »novoj« domovini, borbom za osnivanje manjinskih škola s posebnim naglaskom na političko organiziranje češke manjine u jeku izbora za Ustavotvornu skupštinu, osnovni je problem bio to što nisu imale uvid u stvarnu situaciju na terenu i pravi položaj manjine te su većinu zacrtanoga pokušale ostvariti iz pozicije gradskoga središta. Stoga ni *Hlas*, koji je kao blijeđa kopija *Československé listy* slijedio jednaku uređivačku politiku, no za razliku

od prethodnika ne nudeći ništa novo, nije imao mogućnost opstanka među češkom manjinom, koja se odlučila usredotočiti na najnužnija manjinska pitanja poput osnivanja škola i izgradnje društvenih domova. Kako se Daruvar već tada profilirao kao središte češke manjine u Hrvatskoj, u kojem su također počele izlaziti manjinske novine, *Hlas* su zasjenili *Jugoslávští Čechoslováci*, koji su se kao striktno nepolitički list, poučeni iskustvima svojih prethodnika, intenzivno posvetili osnivanju čeških manjinskih škola i domova. Kako su pripadnici češke manjine u kraćem razdoblju imali dvoje novine – u gradskoj i seoskoj sredini, upravo je kroz njih vidljivo raslojavanje manjine i utjecaj za prevlast na terenu, pri čemu sve što nije bilo u skladu s osnovnim manjinskim potrebama nije nailazilo na odaziv njezinih pripadnika. Tako su novine, koje su izlazile u Zagrebu s gradskom percepcijom potreba manjine, teško mogle naći pretplatnika primjerice u Dežanovcu. Upravo stoga su *Jugoslávští Čechoslováci*, zastupajući stvarne interese manjine, uspjeli ostvariti mnogo toga. U tome su, kako zbog uspješnog balansiranja u unutarpolitičkim vodama Kraljevine SHS, odnosno Kraljevine Jugoslavije, bilateralnih sporazuma Kraljevine SHS i Čehoslovačke, a tako i zbog putova koji su zacrtali njihovi prethodnici, imali uspjeha. Činjenica jest i da su *Jugoslávští Čechoslováci* počeli izlaziti u trenutku kada su pripadnici manjine bili željni novina s tematikom njima bliskom, realnom i ostvarivom, a kako je s druge strane Vidovdanskim ustavom iz 1921. bilo dopušteno školstvo na materinjem jeziku, mnoga zauzimanja uredništva *Jugoslávští Čechoslováci* uspješno su se ostvarila, što im je osiguralo daljnju potporu. Uredništvo novina nije djelovalo samo na prosvjetnom i gospodarskom planu već je pokušalo educirati pripadnike manjine na svim razinama, od, kako smo već naveli, borbe protiv alkoholizma i davanja zdravstvenih savjeta do upućivanja u manjinska prava, poput onoga kako steći državljanstvo, što je predstavljalo problem tijekom cijeloga međuratnog razdoblja.⁷⁰ Upravo je za izlaženja novina *Jugoslávští Čechoslováci* Daruvar prerastao u stvarno središte češke manjine i kao takvo, mogli bismo reći, ostao do danas. O kvaliteti njegovih priloga, ali i suradnika, svjedoči i činjenica da je *Dětský koutek* ostao do današnjih dana omiljeni list najmlađih pripadnika češke manjine. *Daruvarčan* je opet na (svoj) specifičan način svjedočio o potrebama češke manjine, ali i o načinu naseljavanja njezinih pripadnika na ove prostore u međuratnom razdoblju. Dittrichovo posredništvo pri doseljavanju priskrbilo je listu potreban broj čitatelja, a o zanimanju pripadnika češke manjine za doseljenje na ove prostore i više nego dovoljno govore nam popisi stanovništva iz 1921. i 1931. godine. Više od 30 000 pripadnika češke manjine imalo je svoje zahtjeve, a tko je bio kompetentniji od manjinskih novina da ih iznese i pokuša ostvariti?!

⁷⁰ Pitanje stjecanja državljanstva za pripadnike češke manjine nije bilo riješeno ni donošenjem Zakona o državljanstvu 1928., ali svaka daljnja rasprava o tome prešla bi okvire ovoga rada.

Zaključak

U radu je iznesena glavna problematika čeških manjinskih tiskovina u prvoj polovini XX. st., te kako se ona odražavala na društveno, kulturno, gospodarsko i političko organiziranje češke manjine u Hrvatskoj. Među njima bismo istaknuli važnost čeških novina *Československé listy* zbog tematike, odnosno prvoga pokušaja participiranja češke manjine u političkom životu »nove« domovine, kao i novina *Jugoslávští Čechoslováci* zbog dugogodišnjeg izlaženja u stvarnom središtu češke manjine – Daruvaru i njihove uloge u kulturnom, društvenom i prosvjetnom organiziranju manjine, bez kojih bi svako daljnje istraživanje češke manjine ostalo na marginama i pretpostavkama. Analizom novina vidljiva je borba za utjecaj između gradskoga (Zagreb) i seoskoga (Daruvar) središta češke manjine, pri čemu se Daruvar uspio afirmirati kao središte svih Čeha u Hrvatskoj. Istodobno je iz analize rubrika novina vidljivo da je češka manjina u tom razdoblju pokazivala više senzibiliteta prema rješavanju najnužnijih manjinskih pitanja, poput osnivanja škola, nego prema participiranju u hrvatskome političkom životu, te da je uspješno prepoznala novine koje su ispunjavala njezine najosnovnije zahtjeve. Na kraju valja naglasiti kako onodobne češke manjinske novine nisu zaboravile ni jednu dobno-spolnu skupinu, a svojom su tematikom obuhvatile sve aspekte manjinskoga života, čime su učinile i više nego dobru podlogu za daljnji razvoj češke manjine na prostoru današnje Republike Hrvatske.

IZVORI I LITERATURA

IZVORI

Arhivski fondovi

- Hrvatski državni arhiv, fond 367, Republički zavod za statistiku SRH (RZZS SRH) (1857.–1948./1961.), Popis stanovništva 1921, kut. 47.
- Hrvatski državni arhiv, fond 367, Republički zavod za statistiku SRH (RZZS SRH) (1857.–1948./1961.), Popis stanovništva 1931, kut. 53.
- Hrvatski državni arhiv, fond 157, Pokrajinska uprava za Hrvatsku i Slavoniju, Predsjedništvo (1922), kut. 27.
- Državni arhiv Osijek, Češka (Čehoslovačka) beseda u Osijeku, 1913–1941, 413, kut. 1.
- Državni arhiv Osijek, Jugoslavensko-čehoslovačka liga Osijek, 1933–1939, 387, knj. 1, kut. 1.
- Državni arhiv Bjelovar, Češka osnovna škola »J. A. Komenský« Daruvar 1923–1927, Zapisnici školskog odbora. 359, kut. 56.
- Državni arhiv Bjelovar, Češka obec Bjelovar, 1935–1940, Opći spisi, HBJ 195, A4. 2. 3.

Novinske tiskovine

Český list, Zagreb.

Československé listy, Zagreb.

Daruvarčan, Daruvar.

Dětský koutek, Daruvar.

Hlas, Zagreb.

Јugoslavští Čechoslováci, Daruvar.

LITERATURA

Knjige

Auerhan, Jan: *Čechoslovaci v Јugoslavii, v Rumunsku, v Mad'arsku a v Bulharsku*. Praha 1921.

Auerhan, Jan: *Československá větev v Јugoslavii*. Praha 1930.

Buntak, Franjo: *Povijest Zagreba*. Zagreb 1996.

Czöring, Karl: *Etnographie der österreichischen Monarchie*. Wien 1857.

Čeh, Leh i Meh: *hrvatska povijest od najstarijih do najnovijih vremena*, sastavio Hrvoje Hrvatić, Varaždin s. a.

Češi a Јihoslované v minulosti. Praha 1975.

Dobronić, Lelja: *Biskupski i kaptolski Zagreb*. Zagreb 1991.

Esih, Ivan: *Što su Česi i Slovaci dali Hrvatima? Uloga Čeha i Hrvata u izgradnji hrvatske kulture*. Zagreb 1939.

Gaj, Ljudevit: *Die Schloesser bei Krapina*. Karlstadt 1826.

Horvat, Josip: *Povijest novinstva Hrvatske 1771–1939*. Zagreb 1962.

Janjetović, Zoran: *Deca careva, pastorčad kraljeva. Nacionalne manjine u Јugoslaviji 1918–1941*. Beograd 2005.

Klaić, Nada: *Zagreb u srednjem vijeku*. Zagreb 1982.

Klaić, Nada: *Povijest Hrvata u srednjem vijeku*. Zagreb 1989.

Lipovac, Marijan: *Biskup Duh*. Zagreb 2006.

Lipovac, Marijan, **Vondraček**, Franjo: *Česi Zagrebu – Zagreb Česima*. Zagreb 2009.

Mali hrvatsko češki biografski leksikon. Prag 2002.

Matušek, Josef, **Hanzl**, Josip, **Orct**, Adolf: *Borbeni put I. Čehoslovačke brigade »Јan Žižka z Trocnova« NOVЈ*. Daruvar 1968.

Ortner, Stjepan: *Povijest gradine i trgovišta Krapine*. Zagreb 1899.

Pepeonik, Zlatko: *Česi u Hrvatskoj. Prilog poznavanju dijela Savsko-dravskog međurječja*. Zagreb 1968.

Šidak, Jaroslav, **Gross**, Mirjana, **Karaman**, Igor, **Šepić**, Dragovan: *Povijest hrvatskog naroda g. 1860–1914*. Zagreb 1968.

Šišić, Ferdo: *Povijest Hrvata u vrijeme narodnih vladara*, 1. Zagreb 1925.

Tenšek, Marijan: *Krapina i priče o Čehu, Lehu i Mehu*. Krapina 2005.

Vondraček, Franjo: *Češke povjesnice – dodiri s Hrvatima*. Sv. Ivan Zelina 2004.

Zagrebački biskupi i nadbiskupi. Zagreb 1995.

RASPRAVE I ČLANCI

- 50 let vydavatelské činnosti. Přehled vydání 1946.–1996., *Přehled kulturních, literárních a školních otázek*, 17(1997), str. 49–60.
- Česi među prvim nastavnicima na hrvatskom sveučilištu u Zagrebu, *Alma Mater Croatica*, 1(1937–38) 7, str. 203–209.
- Beneš**, Otakar: Pro vzajemnost, *Hlas*, br. 1, 14. II. 1922, str. 1.
- Bervida**, Josef: »Hlasu« na cestu, *Hlas*, br. 1, 14. II. 1922, str. 3.
- Bukovský**, J.: V prvních dnech, Šibenik, u srpnju 1911, *Český list*, br. 5, 30. VII. 1911, str. 1–2.
- Burian**, Václav: O kulturno-nacionalnim odnosima između Čehoslovaka i Jugoslavena, *Sokolski glasnik*, br. 14, 25. VI. 1930, str. 8–9.
- Burian**, Franta: Jak žije jeho Veličenstvo, *Dětský koutek*, br. 1, rujan 1937, str. 2–3.
- Daněk**, Alois: 60 let Dětského koutku, *Přehled kulturních, literárních a školních otázek*, 16(1996), str. 51–86.
- Dolanský**, Julius: Československo-jihoslovenské vztahy v oblasti kultury, *Přehled kulturních, literárních a školských otázek*, 3(1964), str.1–27.
- Doležal**, Václav: Radostné vzpomínky, *Jednota*, br. 22, 28. V. 1966, str. 6.
- Eliaš**, Rudolf: Jak se učil Masaryk kovářem, *Dětský koutek*, br. 1, rujan 1937, str. 7–8.
- Esih**, Ivan: Co dali Česi a Slovaci Charvatum, *Československo-jihoslovenská revue*, 9(1939), str. 147–156.
- Esih**, Ivan: Što su Česi i Slovaci dali Hrvatima, *Nova riječ*, br. 102, 24. XI. 1938, 2–3; br. 103, 1. XII. 1938, 2–3; br. 104, 8. XII. 1938, 2–3; br. 105, 15. XII. 1938, 2–3.
- F.:** Česká kázání, *Jugoslávští Čechoslováci*, br. 7, 1. VI. 1922, str. 39.
- F. B.:** Otcovská slova, br. 2, listopad 1934, str. 2.
- Hrvat:** Čechové na slovanském jihu, *Český list*, br. 1, 15. VI. 1911, str. 2.
- J. D.:** Náš program, *Jugoslávští Čechoslováci*, br. 2, 1. III. 1922, str. 2–3.
- J. D.:** Na obranu programu tohoto našeho listu, *Jugoslávští Čechoslováci*, br. 3–4, 1. i 15. IV. 1922, str.15–16.
- Jonke**, Ljudevit: Českoslovačko-južnoslavenski odnosi. Českoslovačka štampa kod Jugoslavena, *Enciklopedija Jugoslavije*, sv. II (Bosna–Dio) Zagreb 1956, str. 571.
- Klaić**, Vjekoslav: Krapinski gradovi i predaje o njima, *Vjesnik hrvatskog arheološkog društva*, 1908–09, sv. 10, str. 1–32.
- Klaić**, Vjekoslav: Priča o Čehu, Lehu i Mehu, *Obzor*, 4(1889)6, str. 1–2.
- Matušek**, Josef: Z dějin českého menšinového tisku v Jugoslavii, *Jednota*, br. 46, 12. XI. 1954, str. 3; br. 47, 20. XI. 1954, str. 3; br. 48, 26. XI. 1954, str. 3; br. 49, 4. XII. 1954, str. 2; br. 50, 10. XII. 1954, str. 2; br. 19, 14. V. 1955, str. 2; br. 20, 21. V. 1955, str. 2; br. 21, 28. V. 1955, str. 2; br. 22, 4. VI. 1955, str. 2; br. 23, 11. VI. 1955, str. 3; br. 24, 18. VI. 1955, str. 3; br. 25, 25. VI. 1955, str. 3; br. 30, 30. VII. 1955, str. 3; br. 31, 7. VIII. 1955, str. 3; br. 14. VIII. 1955, 32, str. 3, br. 35, 10. IX. 1955, str. 3.
- Matušek**, Josef: Český tisk na území Jugoslávie, *Jednota*, br. 23, 4. VI. 1966, str. 8–9.
- Matušek**, Josef: První spolupracovníci Jednoty, *Jednota*, br. 22, 28. V. 1966, str. 10.
- Matušek**, Josef: Dvacet let vydavatelské práce Jednoty, *Jednota*, br. 22, 28. V. 1966, str. 17.
- Matušek**, Josef: 60. výročí českého tisku, *Jednota*, br. 9, 27. II. 1971, str. 7.
- Matušek**, Josef: 25. výročí Jednoty, *Jednota*, br. 11, 13. III. 1971, str. 14.
- Matušek**, Josef: Jihoslované a Češi v minulosti, *Jednota*, br. 9, 3. III. 1979, str. 15; br. 10, 10. III. 1979, str. 15; br. 11, 17. III. 1979, str. 15; br. 12, 24. III. 1979, str. 15; br. 14, 7. IV. 1979, str. 15.
- Matušek**, Josef: Češi v jihoslovenských zemích, *Jednota*, br. 4, 22. I. 1983, str. 19.

- Matušek**, Josef: Vnykající Češi v životě Chorvatska, *Naš koutek*, 58(1992) 2, str. 20; br. 3–4, str. 20–21.
- Matušek**, Josef: Češi v Záhřebu, *Jednota*, br. 2, 15. I. 1994, str. 19–20; br. 3, 22. I. 1994, str. 19–20; br. 4, 29. I. 1994, str. 19–20; br. 5, 5. II. 1994, str. 19–20; br. 6, 12. II. 1994, str. 19–20; br. 7, 19. II. 1994, str. 19–20; br. 8, 26. II. 1994, str. 19–20; br. 9, 5. III. 1994, str. 19–20; br. 10, 12. III. 1994, str. 19–20; br. 11, 19. III. 1994, str. 19–20; br. 12, 26. III. 1994, str. 19–20; br. 13–14, 2. IV. 1994, str. 19–20; br. 15, 16. IV. 1994, str. 19–20; br. 16, 23. IV. 1994, str. 19–20; br. 17, 30. IV. 1994, str. 19–20; br. 18, 7. V. 1994, str. 17–18; br. 19, 14. V. 1994, str. 19–20; br. 20, 21. V. 1994, str. 19–20; br. 21, 28. V. 1994, str. 19–20; br. 22, 4. VI. 1994, str. 19–20; br. 23, 11. VI. 1994, str. 19–20; br. 24, 18. VI. 1994, str. 19–20; br. 25, 25. VI. 1994, str. 19–20; br. 26, 2. VII. 1994, str. 19–20; br. 27, 9. VII. 1994, str. 19–20; br. 28, 16. VII. 1994, str. 19–20; br. 29, 23. VII. 1994, str. 19–20; br. 30–31, 30. VII. 1994, str. 19–20; br. 32, 20. VIII. 1994, str. 19–20; br. 33, 27. VIII. 1994, str. 19–20; br. 34, 3. IX. 1994, str. 19–20; br. 35, 10. IX. 1994, str. 19–20; br. 36, 17. IX. 1994, str. 19–20; br. 37, 24. IX. 1994, str. 19–20; br. 38, 1. X. 1994, str. 19–20; br. 39, 8. X. 1994, str. 19–20; br. 40, 15. X. 1994, str. 19–20; br. 41, 22. X. 1994, str. 17–18; br. 42, 29. X. 1994, str. 19–20; br. 43, 5. XI. 1994, str. 19–20; br. 44, 12. XI. 1994, str. 19–20; br. 45, 19. XI. 1994, str. 19–20; br. 46, 26. XI. 1994, str. 19–20.
- Matušek**, Josef: Znovuvydávání českých novin v Chorvatsku po r. 1945., *Přehled kulturních, literárních a školních otázek*, 17(1997), str. 5–14.
- Pánek**, Jaroslav: »Přehled kulturních, literárních a školních otázek – svědectví o vkladu české menšiny v Chorvatsku do české a chorvatské vědy, *Přehled kulturních, literárních a školních otázek*, 17(1997), str. 15–26.
- Popović**, Jovan M.: Kulturne veze Čehoslovaka sa Srbima, Hrvatima i Slovencima, *Narodna prosveta*, br. 73, 10. X. 1929, str. 3; br. 74, 17. X. 1929, str. 3; br. 75, 20. X. 1929, str. 3; br. 76, 24. X. 1929, str. 3–4; br. 77, 27. X. 1929, str. 4.
- Redakce**: Děkujeme Vám, *Žugoslávšti Čechoslováci*, br. 20, 15. XII. 1922, str. 101.
- Režný**, Vojta: V Záhřebě, 4. srpna, *Československé listy*, br. 31, 6. VIII. 1921, str. 1.
- Rimac**, Marko: Etnička i socijalna struktura stanovništva Hrvatske i Slavonije prema popisu iz 1890. godine, *Zbornik Odsjeka za povijesne znanosti zavoda za povijesne i društvene znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti*, 25(2007), str. 225–294.
- Selinić**, Slobodan: Češi i Slovaci u Hrvatskoj i Srbiji 1945.–1948./9. – prve godine iskustva s komunističkom Jugoslavijom, *Časopis za suvremenu povijest*, 42(2010) 2, str. 413–432.

FIRST CZECH MINORITY NEWSPAPERS IN CROATIA (1911 – 1941)

Vlatka Dugački

The Miroslav Krleža Institute of Lexicography

SUMMARY: This work analyzes Czech minority newspapers that were published in Croatia in the first half of the 20th century. From the abundance of information that the newspapers printed, this work outlines the main problems of those information while trying to answer what was their impact on the social, cultural, economic and political organizing of the Czech minority in Croatia.

Keywords: national minorities, the Czech, journalism